

OB 60-LETNICI MIROSLAVA KRLEŽE

Dr. Bratko Kreft

Miroslav Krleža je vstopil v hrvatsko literaturo v začetku 1914. leta, ko je v reviji Književne novosti začel objavljati svojo *Legendo*, simbolično lirično dramo o Kristu. Sam pravi, da je v njej polno lirске mesečine. »Opisal sem v njej Krista, ki se pogovarja s svojo lastno senco o problemih cerkve, kakor da je bral Kranjčevića. Z dvajsetimi leti sem se čudil, zakaj gledališče ni hotelo uprizoriti mojega Krista v mesečini, ko v oljčnem gaju poljublja plave lase Marije Magdalene.« Drama je pisana v stilu wildejevskega in maeterlinckovskega simbolizma, ki pa ima že nekaj izrazite krleževske značilnosti in izvirnosti v stilu in obdelavi, neodvisne od takratne modne literarne šole v svetu in doma. V tej drami se morda kakor nikoli več pozneje družita v harmoniji bodoči lirik in dramatik. Marsikakšna poteza v njej je tudi takšna, da bi jo po literarno-zgodovinski karakteristiki upravičeno smeli imenovati eskpresionistično. Upravičeno je nekdo 1914. leta ob *Legendi* zapisal, da se z njo začne novo obdobje hrvatske literature.

V štiridesetih letih svojega ustvarjanja je zajel danes šestdesetletni Miroslav Krleža vse panoge in zvrsti literarnega dela: liriko, epiko, dramatiko, esej, potopis, polemiko in kritiko. Ni ga skoraj področja, ki se ga ne bi bil dotaknil v svoji publicistiki in esejistiki. Napisal je celo vrsto člankov iz vojne strategije v času prve svetovne vojne, ki ne bodo le v bodočih zbranih spisih zanimiv dokument o vojaško političnih problemih tiste dobe, marveč hkrati dokaz Krleževga prodornega in izvirnega analiziranja ter osebnega strokovnega znanja, ki daleč presega običajno vojno dopisništvo. Njegovo znanje je enciklopedično, kar pričajo njegovi članki in eseji s področja literature, likovne umetnosti, medicine, politike, sociologije, filozofije, estetike itd.

V prvem obdobju svojega literarnega dela se je predvsem ukvarjal z liriko, dramatiko in vojno strokovno publicistiko. V času prve svetovne vojne je napisal več dram, saj je v samem letu 1915 padlo, kakor pravi sam, v koš takratnega ravnatelja Drame Bacha šest nje-

govih dram: dve simbolično biblijski in štiri simbolično socialne. Nekatere od teh je objavil le v odlomkih, nekatere predelal v prozo, ostala je edino drama Kraljevo, ki je sicer prišla takrat v repertoar zagrebškega gledališča, ni pa bila uprizorjena. V sezoni 1917/18 je izročil zagrebškemu gledališču še dve drami: Michelangelo Buonarotti in Cristoval Colon. Michelangelo Buonarotti je bil uprizorjen šele junija 1925. leta. Ker pa ni imel uspeha, so ga po tretji predstavi vzeli iz repertoarja.

»Istega leta, ko sem upravi zagrebškega gledališča izročil Michelangela, je propadla Avstrija. Po tem, kako je propadla Avstrija, se mi je zdelo, da je tudi Avstrija neka moja slaba drama, ki je zato propadla,« pravi v pogovoru o svoji dramatik, ki je izšel po vojni v drugem zvezku Glembajevih.

Dramatika je po svoji številnosti osrednje Krleževo literarno udejstvovanje, saj je poleg zgoraj omenjenih dram napisal še celo vrsto drugih, tako dramo o propadajočem avstro-ogrskem militarizmu, ki je nosila prvotno ime Galicija, pozneje pa jo je prekrstil v V taborišču; nadalje Golgota, drama iz mednarodnega delavskega gibanja, za katero mu je dala snov tragično propala nemška proletarska revolucija pod vodstvom Karla Liebknechta in Rose Luxemburg, dalje drama iz hrvatskega malomeščanskega življenja Vučjak, ki je bila uprizorjena v Zagrebu 1925. leta v režiji dr. Gavelle in v glavni vlogi s Slovenko Viko Podgorsko. Vučjak pomeni v Krleževem boju z gledališčem, občinstvom in kritiko prvi večji uspeh, ki je pripravil avtorju pot do njegovega ciklusa o Glembajevih. Krleževa borba z gledališčem in razmerami v Zagrebu je bila še hujša, kakor je bila svoj čas Cankarjeva, saj so se po prvi svetovni vojni posluževali zoper njega še hujših sredstev. Dramo Galicijo so mu prepovedali 30. decembra 1920. leta pol ure pred predstavo in neki dnevnik je nato pisal, da je Krleža hotel med predstavo Galicije izvesti napad na upravo in se razglasiti za upravnika zagrebškega gledališča. Neki beograjski list pa je drugi dan objavil pod naslovom Neuspeh Krleževe drame poročilo o predstavi, ki je ni bilo v resnici. Svoje poročilo je začel s stavkom: »Sinoči je bila igrana Krleževa drama Galicija, toda doživela je neuspeh. Občinstvo jo je odklonilo itd.« To daleč ni edini primer skrajno cinične, brezobzirne in nekulturne kriminalne borbe, ki jo je organizirala reakcija zoper Miroslava Krležo in njegovo delo že v prvih letih njegovega javnega literarnega udejstvovanja. Da bi ne zaostajali pri tem niti v Ljubljani, je oblast v stari Jugoslaviji malo pred drugo svetovno vojno prepovedala isto dramo tudi v Ljubljani, ko sem jo hotel v

prevodu Mileta Klopčiča uprizoriti. Sedaj je ponovno v našem repertoarju in bo uprizorjena v naslednji sezoni.

Glas velikega in dobrega dramatika si je v oficialni javnosti Krleža priboril šele s trilogijo o Glembajevih: Gospoda Glembajevi, V agoniji in Leda. Zlasti mimo prvih dveh niso mogli iti niti v stari Jugoslaviji. Leda pa je takrat doživela v Zagrebu podobne izpade, kakor nekatera prejšnja njegova dela. Uprizorjena je bila v času, ko je bil Krleža hudo publicistično bitko z zagrebškim novinarstvom in lažno kritiko. Prizadeti so se mu zato maščevali po premieri Lede.

Čeprav danes marsikdo, govorec o kvalitetah Krleževega dramskega dela, misli predvsem na glembajevski cikel, ker so pač te drame doživele in še doživljajo velik uspeh tudi pri občinstvu, je ta sodba v marsičem krivična, kajti Krleževa dramska nadarjenost se je močno in umetniško enakovredno manifestirala že v nekaterih drugih dramskih delih pred glembajevsko trilogijo. Drame in dramatiki imajo pač svoje usode. Mnogokrat se je že zgodilo, da so dramska dela pri svojih krstnih predstavah propadla, kakor se to reče, če jih je gledališče slabo ali z nerazumevanjem uprizorilo, kritika zdelala, občinstvo odklonilo, čeprav se včasih pozneje rado izpriča, da sta se zmotila i kritika i občinstvo. Eden izmed takšnih primerov sta uprizoritvi Krleževe drame Lede v pretekli sezoni v Beogradu in Mariboru, ki sta pomenili za mnoge pravo odkritje. So dramska dela, ki morajo dolgo časa čakati na svoje režiserje, igralce, občinstvo in kritiko. Tako bo v prihodnjih letih, če bodo gledališke uprave dovolj pozorne in če se bodo našli primerni igralci in režiserji, ki se ne bodo le snobistično navduševali za tujo, danes moderno, pa tudi včasih le modno blago, odkrito še marsikatero Krležovo delo izpred Glembajevih. V taborišču se že vrača v repertoar jugoslovanskih gledališč, prav tako je poleg Lede uspela obnovitev Vučjaka, na obnovitev pa čaka med drugim še drama Golgota, ki je v moderni jugoslovanski dramatiki prav gotovo najmočnejša drama s socialno revolucionarno vsebino, pisana s takšno globino, s takšno človeško in socialno pronikavostjo in s tako moderno, čeprav zelo zahtevno dramsko in odrsko tehniko, da prav nič ne zaostaja za glembajevskim ciklom, ki je po svoji ibsenko-strindbergovski tehniki spričo novotarstva prvih Krleževih dramskih del relativno konservativen, ker se je pač dramatik moral prilagoditi stilu naših takratnih gledališč. Takrat namreč niso le preganjali in odklanjali tako moderne in novotarske dramatike, kakor so na primer Krleževa Legenda, Michelangelo, Cristoval Colon, Adam in Eva, vizionarni prizor v Vučjaku in še nekatera druga dela, marveč so z vso silo zatirali tudi vsako modernejše prizadevanje v gledališki umetnosti,

ker si je jugoslovanska predvojna jara gospoda zaradi osebne nizke kulturne ravni pač izbrala za svoj stil le konvencionalni bulvarski realizem, s katerim imamo marsikje preglavice še danes.

Čeprav zavzema po svojem obsegu Krleževa dramatika glavni del njegovega pisateljskega ustvarjanja, ne smemo prezreti pomembnosti in lepote, ki jih je ustvaril na drugih področjih. Tu gre predvsem za njegovo liriko, ki zasluži v njegovem delu prav tako odlično mesto, kakor dramatika in publicistika. Svoj višek je dosegla v danes že legendarnih Baladah Petrice Kerempuha. Krleževa lirika je refleksivna in meditativna, čustvena in miselna. Razmere in čas so ji vtisnile globok pečat, zato je mračna in byronsko pesimistična, nič manj pa uporniška. V njej se kakor v vsaki liriki najbolj izpričuje Krleževa skrajno senzibilna in subtilna natura s silnim, uporniškim, hkrati pa resigniranim, zanosnim in polemičnim temperamentom, ki se zaganja v vse, kar mu ni prav na tem svetu bodisi v družbi ali naravi, v tostranstvu in onostranstvu, pri človeku in pri njem samem. V prvem obdobju svojega literarnega dela se še silno bijeta v njem realni in simbolični, irealni svet, marsikatera pesem pa tudi drama nosi pečat idealističnega utopičnega socialno humanističnega gledanja, ki ga poznamo med drugim tudi pri dveh drugih svetovnih pisateljih, pri Romainu Rollandu in Henriju Barbussu, tudi pri Gorkem moremo najti takšna mesta. Pozneje, v letih 1925—27, ko izdaja revijo Književna republika, ki izpričuje njegovo usmerjanje v znanstveni socializem marksizma in leninizma, čeprav se ju nikoli ne oklepa dogmatično, ampak ju marsikje doživlja po svoje, se njegov svetovni nazor utrjuje v materialističnem gledanju, ki ga literarno usmerja v realizem glem-bajevskega cikla.

Posebnost v njegovem delu je tudi novelistika, v kateri na prostovsko drobnopisen, njemu značilen liričen in hkrati dramatičen način pripoveduje o dogodkih in ljudeh z globoko psihološko pronicavostjo in neko prav krleževsko baročnostjo, ki jo je opaziti tudi v njegovi esejistiki in publicistiki, prav tako pa v dialogih njegovih dram. Sploh je njegov temperament formalno, vsebinsko in idejno neugnan, eksploziven — nekaj podobnega, kakor je bil Voltaire ali pa dunajski Karl Kraus, ki je bil marsikje pobuda in vzor tako Cankarju kakor Krleži. Romana je pravzaprav napisal le dva: Na robu pameti in nedokončani dvodelni Banket v Blitvi, ker štejejo Vrnitev Filipa Latinovicza med povesti, čeprav je le bližja romanu, zlasti današnjemu.

Krleža je brezobziren kritik družbe in ljudi v času med prvo in drugo svetovno vojno. Vse njegovo dosedanje delo je nedeljivo po-

vezano s tem, lahko bi rekel krleževskim časom, ko je propadal stari svet, ki ga je Krleža s svojo umetnostjo kakor s solno kislino razjedal, hkrati pa umetniško oblikoval s tolikšno silo, kakor nihče drugi. Pomen njegovega dela presega okvir jugoslovanske literature. Je eden izmed tistih redkih naših pisateljev, ki so v svojih najboljših delih nacionalni in svetovljanski hkrati in to ne le po idejni, marveč prav tako po tvorni, oblikovni, umetniško artistični strani. Po vsem tem sodi med največje pisatelje jugoslovanskih literatur.

MARČNI DAN

Peter Levec

Med resjem zleknjen zrem muževno trstje,
ki južne sape se lovijo vanj.
Že zrak in prst dišita po pomladi,
po njej diši napeto brstje...
A jaz vse bolj utrujen sem od sanj:
bo res prišla pomlad nedoživeta?
Saj pričakujem jo že dolga leta —
in vsa ta leta so le kot en dan,
en sam brezkončen marčen dan,
dehteč po travi, ki ne zeleni,
in rdečem cvetju, ki še v popkih spi.

STRAŽARSKA UTA

Peter Levec

Odkar enot vojaških ni več tu,
v pozabljenosti ždi stražarska uta,
od dolge rabe skoraj že razsuta —
tjavdan sameva v soncu in dežju.

Tesèn — za enega — je njen okvir,
a kaj že fantov v njej je noč prebdelo
in v tistem domotožju koprnelo,
ko v njih se dramil srčni je nemir.